

**РОЛЬ УКРАЇНИ І ГРУЗІЇ В ЗМІЦНЕННІ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ
БЕЗПЕКИ КРАЇН ЄС**

О.Л. Михайлюк, С.В. Стеценко, Л.В. Сухіна

У наш час питання енергетичної безпеки ототожнюються для багатьох країн з політичної безпекою, особливо коли це стосується монополізації на постачання енергоносіїв до будь-якої країни. Саме в цьому аспекті зараз країни ЄС розглядають Україну і Грузію як можливих транзитерів нафти та газу з Каспійського регіону, обминаючи територію та знижуючи монополізм Росії.

За останні два десятиріччя у світі мали місце понад 40 випадків шантажу за рахунок призупинення постачання палива або електроенергії. У цих випадках суттєво зростає недовіра до постачальників і одночасно вживаються відповідні заходи щодо запобігання подібним ситуаціям у майбутньому. Як наслідок, різко погіршується імідж держави-шантажиста.

Після зимових призупинень з боку Росії постачання природного газу до України та країн ЄС, питання використання енергоресурсів як засобу тиску було розглянуто на засіданні Парламентської асамблеї Ради Європи у Страсбурзі, де було прийнято відповідну резолюцію: «Загроза використання енергопостачань як інструменту політичного тиску». З метою прискорення пошуку альтернативних енергоносіїв Рада Європи прийняла План дій на 2007-2009 роки «Енергетична політика для Європи».

Сучасне енергоспоживання країн ЄС становить 17% світового обсягу, а виробництво первинних енергоресурсів тільки 9%. Країни ЄС імпортують близько 50% необхідних енергоресурсів, з них: 85% нафти, 40% природного газу, 35% вугілля. До 2020 року залежність ЄС від імпорту нафти зросте до 90%, газу – до 65%, вугілля – до 65%. До 2030 року споживання газу може збільшитися майже наполовину – до понад 700 млрд. м³. На даний момент європейські країни забезпечують свої потреби в газі з власних ресурсів на 37%; 29 % припадає на Росію [1].

До недавнього часу серед країн Європи не було розуміння необхідності впровадження спільної енергетичної політики в енергетичній сфері. Деякі з країн наполягають на пріоритетному розвитку альтернативної енергетики і програм енергозбереження, інші – на подальшій орієнтації на російську нафту і газ; треті (і їх тепер більшість) – зайняті пошуками нових джерел надходження енергоносіїв до ЄС.

Уряди європейських країн за остання роки зробили намагання виробити спільну уніфіковану політику в енергетичній сфері й прийняти відповідні положення Зеленої книги, де викладені основні завдання на найближчу перспективу. Серед завдань Зеленої книги: розвиток внутрішнього ринку газу й електроенергії; перегляд практики зберігання запасів нафти і газу; підвищення прозорості постачання енергоносіїв; забезпечення безпеки енергетичної мережі; диверсифікація джерел енергії;

розробка плану дій щодо підвищення ефективності споживання енергії; прийняття Дорожньої карти більш широкого використання відновлюваних енергоресурсів; схвалення стратегічного Плану енергетичних технологій; координація зовнішньої політики ЄС у галузі енергетики; укладення Енергетичної угоди з Росією, угод щодо транзиту та загальної пан'європейської угоди; пошук механізму розв'язання надзвичайних ситуацій в енергопостачанні. Окрім того була розроблена низка альтернативних проектів, переважно пов'язаних з Чорноморсько-Каспійським регіоном. Це газовий проект «Набукко» і нафтовий – Одеса–Броди – Гданськ. У майбутньому (до 2030 року) передбачається розробити механізм забезпечення ЄС енергоресурсами і реалізувати Договір до Енергетичної хартії, забезпечивши колективну енергобезпеку [1].

На даний момент Європі потрібен певний баланс інтересів: політичних, економічних, безпекових. Доки не реалізовані проекти газо- і нафтопостачання з Каспійського регіону, обминаючи Росію, країни ЄС визнають Росію ключовим постачальником газу в Європу, а Україну – ключовим його транзитером. Що стосується Грузії, то роль її як транзитера нафти і газу для ЄС досить сильно залежить від Росії, яка через грузинсько-осетинський конфлікт зробила Грузію «регіоном нестабільності» і цим виключила з ланцюжка надійних постачальників енергоресурсів з Каспію.

Нещодавно ЄС розробило новий проект «Східне партнерство», в якому Україні, Молдові, Білорусі, Грузії, Вірменії та Азербайджану запропоновано створити з ЄС зону вільної торгівлі, співробітництва в сфері енергозабезпечення. Енергетичний напрям нової програми сконцентрований на питаннях стабільного постачання енергоносіїв до ЄС. В межах цієї угоди Україна і ЄС домовилися про проведення модернізації української ГТС, підписавши відповідну декларацію [2].

В результаті модернізації української ГТС:

- збільшиться її пропускна здатність на 25%, що ставить під сумнів інвестиційну і комерційну привабливість та актуальність обхідних проектів – «Північного потоку» і «Південного потоку»;

- задекларована можливість придбання газу на східному кордоні України запроваджує європейську модель поведінки: покупець, а не продавець укладає транзитний контракт з оператором-транзитером. По суті, це закриває доступ «Газпрому» на українську територію, де він нині здійснює контроль з передачі газу на західному кордоні (до слова – російськи експерти нещодавно визнали, що Україна не краде російський газ).

Укладення нові транзитні контракти західних споживачів газу з українським оператором означатимуть перехід на європейські тарифи з транзиту газу. Не менш важливим і значущим буде використання українських підземних сховищ газу західними споживачами за новими тарифами [3].

Модернізацію ГТС можна провести, наприклад, за рахунок залучення кредитних ресурсів міжнародних фінансових організацій, таких як МБРР, ЄБРР, ЄІБ. Йдеться про залучення приблизно 2,5 млрд. дол. кредитних

ресурсів протягом найближчих семи років. Тобто щороку потрібно майже 360 млн. дол.

Якщо додатково розглянути нові проекти, зокрема будівництво нового газопроводу Новопсков-Ужгород, включаючи його першу чергу Богородчани-Ужгород, то початкова сума в 2,5 млрд. дол. може зрости удвічі. Реалізація зазначених газотранспортних проектів сприятиме забезпеченню зростаючих потреб європейців у газі в середньостроковій перспективі. Тобто, витрачаючи приблизно 1 млрд. дол. - створюється можливість ЄС додатково імпортувати 30 млрд. м³ газу на рік. Витрачаючи 2 млрд. дол. на розширення ГТС України, транзит збільшується до 60 млрд. м³. Таким чином, інвестиції в розширення ГТС України в десять разів ефективніші, аніж у запропоновані в обхід України маршрути, орієнтовані на ті ж ресурси природного газу.

При цьому терміни будівництва магістральних газопроводів в Україні менші, відсутні екологічні проблеми, які існують у нових проектах, відсутні технологічні ризики. Тобто, за 2 млрд. дол. в Україні можна побудувати те, що поза її територією обійдеться в 45 млрд. дол. [4].

Подальший розвиток Українсько-Грузинських відносин в енергетичній сфері. Україна і Грузія співробітничать в міжнародних європейських та регіональних організаціях: ООН, Раді Європи, ОБСЄ, ОЧЕС. Обидві країни активно взаємодіють у рамках Організації за демократію і економічний розвиток - ГУАМ.

Українсько-грузинські відносини набули характеру стратегічного партнерства і реалізація значного потенціалу взаємної економічної співпраці реалізується через механізми відпрацювання спільних заходів, що дозволяють максимально використовувати накопичений досвід співробітництва з активним залученням регіонального потенціалу обох країн.

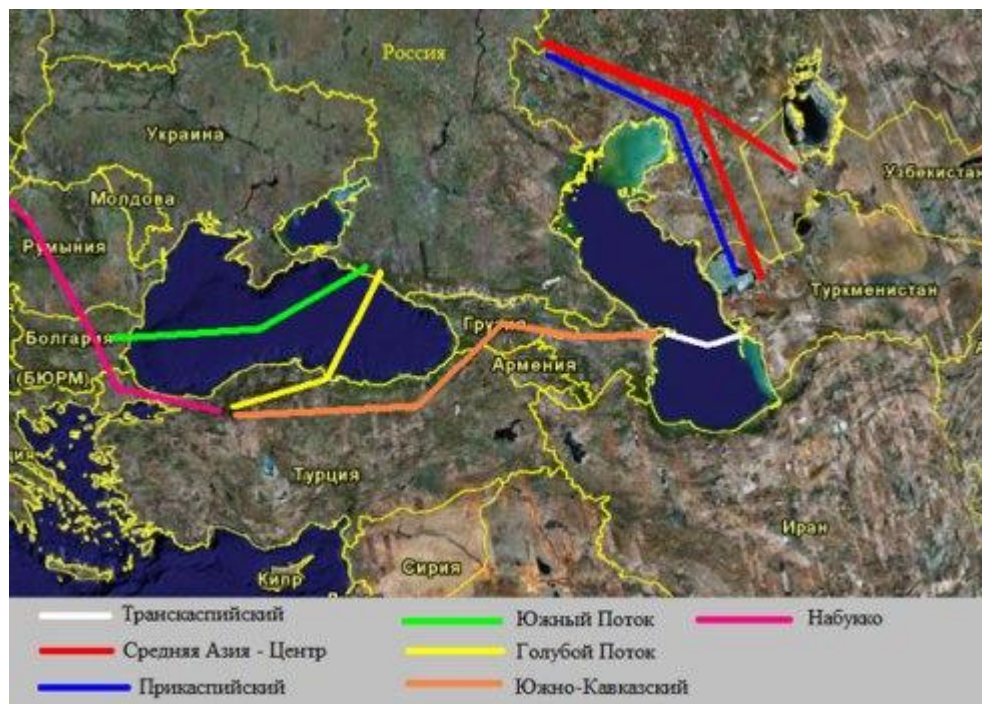
Грузія бере участь у дослідженні «Аспектів потенціалу транскаспійсько-чорноморського газового коридору». Мета проекту – дослідити можливості газового транзиту з Казахстану, можливо, і Туркменістану через Каспійське море до Азербайджану та Грузії через чорноморський регіон до країн-споживачів, які є членами ЄС.

Йдеться про реалізацію декількох спільних проектів: наповнення каспійською нафтою нафтопроводу Одеса-Броди, будівництво газопроводу «Білий Потік», приєднання до газопроводу «Набукко», "Транскаспійської магістралі".

«Білий Потік» може стимулювати приплив інвестицій у розвиток каспійських газових родовищ, диверсифікуючи експорт та транспортні шляхи, які ведуть до країн ЄС. Запропонований маршрут може бути відгалуженням від головного газопроводу Баку-Тбілісі-Ерзурум, а природний газ для нього з'явиться, коли родовище Шах-Деніз в Азербайджані досягне другої та третьої стадії видобутку. Проект «Білий Потік» спочатку мав назву ГУСС (Грузія, Україна, ЄС) і передбачав проведення підводного трубопроводу з Грузії до України, з перспективами його подовження до території ЄС.

У більш віддаленій перспективі розглядається можливість Грузії приєднатися до проекту «Набукко». Україна теж має на меті прийняти участь у будівництві цього газопроводу (на першому етапі за рахунок постачання труб великого діаметру, будівельників, обладнання для газорозподільних станцій тощо). Хоча обсягів першої черги реалізації проекту (31 млрд. м³) для України не вистачить - паралельно першій гілці може бути прокладена друга, і на її ресурс ми можемо розраховувати, якщо на той час вже будемо учасниками проекту.

Для реалізації цих двох газових проектів Україна і Грузія повинні приймати участь в будівництві "Транскаспійської магістралі".

Джерело: 5

Конкуренція з боку «Північного, Блакитного і Південного Потоків» та «Набукко». Хоча реалізація цих проектів є досить коштовною і пов'язана з різноманітними загрозами (прокладання по дну морів, проходження через економічні зони низки держав тощо), деякі провідні європейські держави через відсутність уніфікованої енергетичної політики серед країн ЄС беруть активну участь у реалізації цих проектів. Це пояснюється жорстким практицизмом європейців, невмінням передбачувати перспективу, корупційністю певних чиновницьких кіл [2].

Владні структури Росії у відповідь на українські ініціативи щодо модернізації ГТС задіяли майже всі важелі: і переговори з Туреччиною щодо пришвидшення постачання газу Ізраїлю, і «виток» інформації про гіпотетичне розширення парку підводних човнів в Чорному морі, і «посилені» переговори з Німеччиною, Іспанією і Норвегією, і активізацію діяльності у «20», і у переговорному процесі з ЄС, і так зване перезавантаження відносин Росії з США. Укладені угоди з Іспанією щодо

поставки газового конденсату, домовлено з Фінляндією про морську економічну зону тощо. Все це котрий раз підтверджує, що Росія ні перед чим не зупиниться заради досягнення основної мети – панівної ролі у видобутку і з постачанні енергоносіїв до Європи. Про це свідчать і остання домовленості між Україною та Росією про подальший транзит через нашу територію російського природного газу на захід. Транзит російського газу через Україну на 2010 рік запланований в об'ємі 116,069 млрд. м³. Зокрема 112,769 млрд. м³ призначено споживачам Західної Європи і 3,3 млрд. м³ - споживачам Молдови. Фактично ж об'єм транзиту газу ВАТ "Газпром" по території України за 9 місяців 2009 року склав 64,9 млрд. м³ при плані згідно контракту на транзит 86,94 млрд. м³. При цьому "Газпром" провів авансову оплату частини послуг з транзиту газу по території України у розмірі 2,15 млрд. доларів. З урахуванням виплачених в 2004 і 2008 роках авансів, "Газпром" вже сплатив транзит у 2009 і, частково, у 2010 році [2].

Поки що немає повної гарантії, що газопроводи «Північний потік» і «Південний потік» побудують, але ймовірність дуже висока. Реалізація цього проекту вже наблизилася набагато більше, ніж «Набукко» [6].

Якщо ці газопроводи й будуть побудовані, Україна продовжуватиме транспортувати приблизно 65–75 млрд. м³ газу на рік і залишатиметься найважливішим транспортером російського газу. Якщо ж реалізовано буде лише «Північний потік», Україна прокачуватиме як мінімум 80–90 млрд.м³ газу щорічно.

Оскільки жоден з нових проектів поки що не реалізований, Україна продовжить транспортувати щорічно 110–120 млрд.м³ принаймні протягом наступних п'яти років. При цьому не виключається можливість того, що «Газпром», «увійде в українську трубу» з європейського боку - через свої компанії в Європі, і в такий спосіб спробує продовжити реалізацію свого плану монопольного диктату [3].

Відомо, що видобуток природного газу в Росії щорічно зменшується, і їй стає все складніше виконувати свою роль монополіста. Поповнити нестачу газу Росія може за рахунок Узбекистану і Туркменістану. Туркменістан же у 2010 році заборонив Росії реекспорт свого газу.

Ще один енергетичний проект пов'язують з Україною і Грузією – функціонування нафтопроводу Одеса-Броди. В 2009 році до України поступила каспійська (азербайджанська) нафта відповідно до укладеної між Україною і Азербайджаном угоди про постачання 5 мільйонів тонн нафти на рік. Каспійська нафта надійшла по трубі з Одеси на Кременчуцький НПЗ.

Україна і Грузія є членами ГУАМ, серед основних напрямків діяльності є створення євразійського транспортного коридору і взаємодія в галузі видобутку та транспортування нафти до ЄС. З виходом ЄС до Чорного моря та в результаті збільшення енергоресурсних потоків з Каспію сформувався чорноморський енерготранзитний коридор, який може базуватися на нафтотранспортному маршруті Баку – Супса (Батумі) – Одеса – Броди – Плоцьк – Гданськ і газового: Баку – Супса – Феодосія – Одеса, що міг би стати північно-західною гілкою проекту Nabucco. Цей коридор має

стратегічне значення для України та дозволить диверсифікувати шляхи постачання енергоресурсів сусіднім з Україною країнам-членам ЄС.

Проте, всі нафтові проекти в межах ГУАМ залежать від азербайджанської нафти і газу. На сьогодні Азербайджан єдиний має значні енергоресурси серед країн ГУАМ (видобуток у 2007 р. – більше 40 млн. тон, а у 2010 прогнозується 65 млн. тон нафти). Розвиток енерготранзитної складової ГУАМ залишається не вирішеним через наміри Баку експортувати основні об'єми нафти та газу через Туреччину нафтопроводами Баку – Тбілісі – Ерзурум та Баку – Тбілісі – Джейхан.

Нещодавно Азербайджан повідомив Євросоюз, що може переорієнтовувати постачання газу на азіатські ринки, відмовившись від ролі головного енергетичного союзника в каспійському регіоні. Баку може спрямувати експортні потоки газу до Азії, якщо ЄС тягнутиме з визначенням тарифів в рамках газопроводу Nabucco, який повинен доставити газ з Середньої Азії до Європи, обминаючи Росію.

Такі заяви пов'язані зі зривом переговорів Азербайджану і Туреччини, яка є найбільшим споживачем азербайджанського газу і його можливим транзитером до ЄС. Туреччина вимагає, щоб ГНКАР продовжувала продавати їй газ по 120 доларів за тисячу м³, тоді як за російський газ платить 250 доларів. Суперечності двох країн підривають позиції проекту Nabucco.

Висновки та пропозиції:

З метою сприяння розвитку національних економік країн-членів ГУАМ та в рамках реалізації власної стратегії європейської інтеграції Україною було розроблено проект «Придунайського енерготранспортного мосту», кінцева мета якого експорт електроенергії на Балкани. Основними сферами реалізації цього проекту є:

- створення додаткових електрогенеруючих потужностей і розвиток експортного потенціалу в напрямку Румунія – Балкани – Туреччина;
- оптимізація електромереж з метою приєднання в майбутньому до об'єднаної електросистеми ЄС;
- створення стратегічних енергетичних резервів для подолання наслідків можливих кризових ситуацій;

Проте, на сьогоднішній день цей проект не має підтримки з боку зацікавлених сторін, а для реалізації зазначених цілей необхідна тісна взаємодія ГУАМ з ЄС із залученням європейських фінансових інституцій, що надало б можливість вирішити питання фінансового забезпечення реалізації проекту.

Привертає також увагу відсутність уніфікованої енергетичної політики країн Євросоюзу, яке потребує не тільки узгодження, а й вироблення стратегії на перспективу.

Гальмівним чинником в подальшій реалізації проекту Одеса-Броди польською стороною є стан стосунків між Росією та Грузією. Грузинсько-російський конфлікт перетворив Грузію з надійного партнера у регіон нестабільності.

Для виходу із ситуації, що склалася, насамперед треба шукати вихід з конфліктної ситуації в Південній Осетії. Продовжити співпрацю щодо реалізації проекту Євро-Азійського нафтотранспортного коридору (постачання легкої каспійської нафти через територію Грузії та через Чорне море до України і подальше її транспортування по системі українських нафтопроводів до Європи). Приймати активну участь у спільному вивченні проекту створення міжнародного газотранспортного консорціуму для транспортування енергоносіїв з країн Близького Сходу і Азії (Туркменістан, Казахстан, Узбекистан, у перспективі - Іран) через території Азербайджану, Грузії, України і Польщі до європейських країн.

Підписавши в Брюсселі декларацію за результатами міжнародної конференції з питань модернізації ГТС України, Європейський Союз публічно продемонстрував намір бачити в перспективі нашу країну самостійним гравцем (транзитером) на європейському енергоринку.

Якщо Україна має намір працювати на рівних і з ЄС як покупцем газу, і з Росією як експортером газу, а також отримувати прибуток і від свого геополітичного розташування в Європі, і від транзиту, то повинна поступово пристосовуватися до європейських правил.

Література:

1. Чекаленко Л. ЄС–Україна: енергетична залежність // www.viche.info/journal/1639/.
2. Чекаленко Л. На роздоріжжі відносин України – ЄС // uaforeignaffairs.com/article.html
3. Єрьоменко А. Танго утрюх // Дзеркало тижня.-№ 11 (739) 28 березня - 4 квітня 2009р.
4. Єрьоменко А. Труб(д)ні інвестиції // Дзеркало тижня .- № 32 (760) 29 серпня - 4 вересня 2009р.
5. Караваев А. Проблемы и перспективы строительства Транскаспийской газовой магистрали// www.ifs.ru/upload/energo_1.pdf
6. Пірані С. Україні потрібне довгострокове співробітництво з ЄС, а не разовий кредит// Дзеркало тижня .-№ 28 (756) 1 - 7 серпня 2009р.

Резюме

В статье освещаются актуальные вопросы повышения энергетической независимости стран ЕС и роль в этом процессе Украины и Грузии в качестве стран-транзитеров нефти и природного газа из Каспийского региона. Характеризуются проблемы и противоречия, существующие в странах ЕС, России и странах Каспийского региона. Предлагаются пути согласованной политики относительно совместной энергетической стратегии.

Науковий вісник, 2011, №5(130).- С.97-110.